Zbornik sudske prakse

MIŠLJENJE NEZAVISNE ODVJETNICE
LAILE MEDINE
od 18. travnja 2024.[1]

Predmet C-760/22

FP,
QV,
IN,
YL,
VD,
JF,
OL
uz sudjelovanje:
Sofijska gradska prokuratura

(zahtjev za prethodnu odluku koji je uputio Sofijski gradski sad (Gradski sud u Sofiji, Bugarska))

„Prethodna odluka – Pravosudna suradnja u kaznenim stvarima – Povelja Europske unije o temeljnim pravima – Članci 47. i 48. – Direktiva (EU) 2016/343 – Pravo sudjelovati na raspravi u kaznenom postupku – Sudjelovanje na raspravi na daljinu putem videokonferencije u kaznenom postupku tijekom pandemije bolesti COVID-19 – Obveza sudjelovanja na raspravi”

I. Uvodne napomene

1. Digitalizacija pravosuđa znatno utječe na temeljna postupovna prava u kaznenom postupku, osobito u odnosu na pravo sudjelovanja na raspravi i na poštovanje pravâ na obranu. Potreba da se osigura kontinuitet pravosuđa tijekom pandemije bolesti COVID-19 i javni interes zaštite javnog zdravlja naveli su države članice i zemlje u svijetu da u svoje sustave u kaznenim postupcima uvedu ili povećaju i prošire upotrebu videokonferencija[2]. Ponovnom pojavom izazova vezanih za „optuženika na daljinu”[3] postavljaju se osjetljiva pitanja o prikladnoj ravnoteži koju treba postići između ostvarivanja temeljnih postupovnih prava u kaznenom postupku i upotrebe digitalnih sredstava u svrhu učinkovitog donošenja odluka.

[1] Izvorni jezik: engleski

[2] Vidjeti OESS-ov Ured za demokratske institucije i ljudska prava, *The Functioning of Courts in the Covid-19 Pandémie: A Primer* (Rad sudova tijekom pandemije bolesti COVID-19: osnovne upute), 2. studenoga 2020. (dostupno na https://www.osce.org/odihr/469170); Sanders, A., *Video-hearings in Europe before, during and after the Covid-19 Pandemic* (Videoročišta u Europi prije, tijekom i nakon pandemije bolesti COVID-19), International Journal for Court Administration, sv. 12., 2021., str. 1. do 21.

[3] Vidjeti Poulin, A. B., *Criminal Justice and Videoconferencing Technology: The Remote Defendant* (Kazneno pravo i videokonferencijska tehnologija: optuženik na daljinu), *Tulane Law Review*, sv. 78., 2004., str. 1089.

2. Pravom Unije, odnosno člankom 8. stavkom 1. Direktive (EU) 2016/343[4], utvrđuje se postupovno pravo osumnjičenika i optuženika na sudjelovanje na raspravi u kaznenom postupku koji se vodi protiv njih, koje je bitan element temeljnog prava na pošteno suđenje utvrđenoga člancima 47. i 48. Povelje Europske unije o temeljnim pravima (u daljnjem tekstu: Povelja). U glavnom postupku postavlja se pitanje protivi li se toj odredbi odluka kaznenog suda kojom se optuženiku dopušta sudjelovanje na raspravi putem videokonferencije unatoč nepostojanju posebne pravne osnove u nacionalnom pravu kojom se predviđa takav način sudjelovanja. Time se Sudu daje prilika da prvi put tumači pravo sudjelovati na raspravi u okviru upotrebe videokonferencije ili drugih tehnologija za komunikaciju na daljinu.

II. Pravni okvir

Pravo Europske unije

Direktiva 2016/343

3. Uvodnim izjavama 9., 33., 35. i 48. Direktive 2016/343 navodi se sljedeće:

„(9) Svrha je ove Direktive jačanje prava na pošteno suđenje u kaznenom postupku utvrđivanjem zajedničkih minimalnih pravila o određenim vidovima pretpostavke nedužnosti i pravu sudjelovati na raspravi.

[…]

(33) Pravo na pošteno suđenje jedno je od temeljnih načela demokratskog društva. Pravo osumnjičenika i optuženika da sudjeluje na raspravi temelji se na tom pravu te bi trebalo biti osigurano diljem Unije.

[…]

(35) Pravo osumnjičenika i optuženika da sudjeluju na raspravi nije apsolutno. U određenim bi se okolnostima osumnjičenik i optuženik trebali moći, izrijekom ili prešutno, ali jasno, odreći tog prava.

[…]

(48) S obzirom na to da se ovom Direktivom utvrđuju minimalna pravila, države članice trebale bi moći proširiti prava utvrđena ovom Direktivom kako bi osigurale višu razinu zaštite. Razina zaštite koju pružaju države članice nikad ne bi smjela pasti ispod razine standarda predviđenih Poveljom i [Europskom konvencijom o ljudskim pravima (u daljnjem tekstu: EKLJP)], kako ih tumače Sud i Europski sud za ljudska prava.”

[4] Direktiva Europskog parlamenta i Vijeća od 9. ožujka 2016. o jačanju određenih vidova pretpostavke nedužnosti i prava sudjelovati na raspravi u kaznenom postupku (SL 2016., L 65, str. 1.)

4. Člankom 1. Direktive 2016/343, naslovljenim „Predmet”, propisano je:

„Ovom se Direktivom utvrđuju zajednička minimalna pravila koja se odnose na:

[…]

(b) pravo sudjelovati na raspravi u kaznenom postupku.”

5. Člankom 8. te direktive, naslovljenim „Pravo sudjelovati na raspravi”, stavcima 1. i 2. predviđa se:

„1. Države članice osiguravaju da osumnjičenici i optuženici imaju pravo sudjelovati na raspravi u kaznenom postupku koji se vodi protiv njih.

2. Države članice mogu predvidjeti da se rasprava koja može završiti donošenjem odluke o krivnji ili nedužnosti osumnjičenika ili optuženika može voditi u njegovoj odsutnosti pod uvjetom da:

(a) osumnjičenik ili optuženik pravovremeno je obaviješten o raspravi i o posljedicama neopravdanog nedolaska; ili

(b) osumnjičenika ili optuženika koji je obaviješten o raspravi zastupa opunomoćeni branitelj kojeg je osumnjičenik ili optuženik sam imenovao ili ga je imenovala država.”

Bugarsko pravo

6. Člankom 6.a stavkom 2. Zakona za merkite i dejstvijata po vreme na izvanrednoto položenie, objaveno s rešenie na Narodnoto sabranie ot 13.03.2020 i za preodoljavane na posledicite (Zakon o mjerama i radnjama poduzetima tijekom izvanrednog stanja, proglašenog odlukom Nacionalne skupštine od 13. ožujka 2020., i o upravljanju njihovim učincima, u daljnjem tekstu: Zakon o mjerama tijekom izvanrednog stanja), u primjeni do 31. svibnja 2022., propisivalo se:

„Tijekom izvanrednog stanja, odnosno razdoblja epidemije, i dva mjeseca nakon njegova ukidanja, javna ročišta […] mogu se održavati na daljinu ako je osigurano izravno virtualno sudjelovanje stranaka na raspravi odnosno u postupku. O održanim ročištima sastavlja se transkript koji se objavljuje bez odgađanja, a snimka ročišta pohranjuje se sve dok ne protekne rok za ispravke i dopune transkripta, osim ako se postupovnim pravilima ne određuje drukčije. Sud […] obavješćuje stranke o tome treba li se ročište održati na daljinu.”

7. Članak 55. Nakazatelno-procesualen kodeksa (Zakonik o kaznenom postupku, u daljnjem tekstu: NPK) glasi:

„Optuženik ima sljedeća prava: […] sudjelovati u kaznenom postupku.”

8. Članak 269. NPK-a glasi:

„1. Ako je optuženik optužen za teško kazneno djelo, njegova prisutnost na ročištu je obvezna.

2. Sud može naložiti optuženikov dolazak i u slučajevima kada njegovo sudjelovanje nije obvezno ako je to nužno za utvrđivanje objektivne istine.

3. Pod uvjetom da to ne onemogućuje utvrđivanje objektivne istine, predmet se može ispitati u odsutnosti optuženika ako:

1. optuženik se ne nalazi na adresi koju je naveo ili je promijenio adresu a da o tome nije obavijestio nadležno tijelo;

2. mjesto njegova boravišta u Bugarskoj nije poznato i nije utvrđeno nakon temeljite potrage;

3. uredno je pozvan, a nije naveo opravdane razloge za nedolazak, pri čemu je postupanje bilo u skladu s člankom 247.c stavkom 1. NPK-a:

4. optuženik se nalazi izvan državnog područja Republike Bugarske i

(a) njegovo boravište nije poznato;

(b) ne može ga se pozvati zbog drugih razloga;

(c) bio je uredno pozvan i nije naveo opravdane razloge za nedolazak.”

9. Člankom 115. stavkom 2. NPK-a navodi se sljedeće:

„Optuženika ne smije ispitivati zamoljeni sudac niti ga se smije ispitivati putem videokonferencije, osim ako se nalazi izvan Bugarske i ako se time ne onemogućava utvrđivanje objektivne istine.”

10. Člankom 474. stavkom 1. NPK-a navodi se sljedeće:

„Pravosudno tijelo druge države može ispitati osobu koja je svjedok ili vještak u kaznenom postupku i koja se nalazi u Republici Bugarskoj videokonferencijskom ili telekonferencijskom vezom, ili pak može provesti ispitivanje uz sudjelovanje optuženika isključivo ako se to ne protivi temeljnim načelima bugarskog prava. Ispitivanje putem videokonferencije u kojem sudjeluje optuženik može se provesti samo uz njegovu suglasnost i nakon što su se bugarsko pravosudno tijelo uključeno u postupak i pravosudna tijela druge države dogovorila o načinu održavanja videokonferencije.”

III. Kratki prikaz činjenica i glavnog postupka

11. Protiv osobe FP vodi se postupak zbog sudjelovanja u zločinačkom udruženju radi stjecanja imovinske koristi i dogovornog počinjenja poreznih kaznenih djela iz članka 255. Nakazatelen kodeksa (Kazneni zakonik, u daljnjem tekstu: NK). U skladu s NK-om, riječ je o teškom kaznenom djelu.

12. Od početka postupka FP ima izabranog branitelja.

13. Presudom od 11. travnja 2019. osobu FP bivši Specializiran nakazatelen sad (Specijalizirani kazneni sud, Bugarska) proglasio je krivom te joj je izrečena uvjetna osuda od šest mjeseci zatvora s vremenom provjeravanja od tri godine. Ta je presuda ukinuta povodom žalbe. Predmet je vraćen na ponovno suđenje drugom vijeću bivšeg Specializiranog nakazatelenog sada (Specijalizirani kazneni sud), Sofijskom gradskom sadu (Sofijski gradski sud, Bugarska), odnosno sudu koji je uputio zahtjev. Novo suđenje započelo je 30. lipnja 2021.

14. Na prethodnom javnom ročištu održanom 12. listopada 2021. u okviru predsudskog postupka osoba FP je zatražila sudjelovanje u postupku na daljinu putem internetske komunikacijske poveznice koja omogućuje videovezu i audiovezu jer je živjela i radila u Ujedinjenoj Kraljevini. Navela je da je upoznata sa svim postupovnim dokumentima i da sudjelovanjem na daljinu njezina prava neće biti povrijeđena.

15. Odvjetnik osobe FP bio je fizički prisutan u sudnici te je izjavio da se svaki novi materijal može poslati osobi FP elektroničkim putem kako bi ga ona mogla pravodobno proučiti. Odvjetnik osobe FP također je naveo da se savjetovanje s njegovim klijentom može organizirati zasebnom vezom koja se može odvijati uz prekid videoprijenosa te izvan sudnice.

16. Sud koji je uputio zahtjev dopustio je osobi FP da sudjeluje u javnom ročištu na daljinu 12. listopada 2021. na temelju članka 6.a stavka 2. Zakona o mjerama tijekom izvanrednog stanja, u skladu s jamstvima i uvjetima koje je utvrdio sud. Na sljedećim ročištima, osim na ročištu 28. veljače 2022., na kojem je bila fizički prisutna, osoba FP je sudjelovala putem videokonferencije.

17. Na ročištu zakazanom za 13. lipnja 2022. osoba FP je željela nastaviti sudjelovati u postupku na daljinu. Međutim, sud koji je uputio zahtjev dvojio je o tome je li to još uvijek moguće u okviru bugarskog prava, s obzirom na to da se članak 6.a stavak 2. Zakona o mjerama tijekom izvanrednog stanja prestao primjenjivati od 31. svibnja 2022. Sud koji je uputio zahtjev ističe da se NPK-om ne predviđa mogućnost da optuženici sudjeluju u sudskom postupku putem videokonferencije, osim u određenim posebnim slučajevima od kojih se nijedan ne primjenjuje u tom postupku. Međutim, prema mišljenju suda koji je uputio zahtjev, bugarsko zakonodavstvo izričito ne zabranjuje upotrebu videokonferencije.

18. S obzirom na to da ne postoji posebna pravna osnova, odvjetnik osobe FP predložio je da njegov klijent sudjeluje na ročištu na daljinu a da se pritom smatra da je odsutan.

19. Sud koji je uputio zahtjev nije prihvatio prijedlog da se osoba FP smatra odsutnom. Smatrao je da bi osoba FP mogla učinkovito sudjelovati na raspravi čak i ako nije fizički prisutna u sudnici.

20. Budući da u nacionalnom pravu ne postoji pravna osnova kojom se omogućava upotreba videokonferencije, sud koji je uputio zahtjev smatrao je potrebnim provjeriti je li u skladu s Direktivom 2016/343 dati optuženiku mogućnost odlučivanja o načinu izvršenja obveze sudjelovanja u kaznenom postupku. U tom pogledu sud koji je uputio zahtjev dvoji o tome treba li smatrati da osoba FP sudjeluje ako njezina prava nisu povrijeđena i ako su poduzete sve mjere kako bi se zajamčilo da ne postoji bitna razlika između njezine fizičke prisutnosti u sudnici i njezina sudjelovanja u postupku preko internetske veze.

21. S obzirom na ta razmatranja, Sofijski gradski sad (Gradski sud u Sofiji) odlučio je prekinuti postupak i uputiti Sudu sljedeće prethodno pitanje:

„Povređuje li se optuženikovo pravo sudjelovati na raspravi u skladu s člankom 8. [stavkom] 1. u vezi s uvodnim izjavama 33. i 44. [Direktive 2016/343] ako na ročištima koja se održavaju u kaznenom predmetu na vlastiti izričiti zahtjev sudjeluje preko internetske veze, pri čemu ga brani odvjetnik kojeg je on opunomoćio i koji je prisutan u sudnici, a veza je takva da mu omogućuje da prati tijek rasprave, predlaže dokaze, upoznaje se s dokazima, da ga se sasluša bez tehničkih prepreka te mu je osigurana učinkovita i povjerljiva komunikacija s odvjetnikom?”

22. Pisana očitovanja podnijele su osoba FP, mađarska i latvijska vlada te Europska komisija.

IV. Ocjena

A. Preoblikovanje prethodnog pitanja

23. Prema ustaljenoj sudskoj praksi, u okviru postupka suradnje između nacionalnih sudova i Suda uspostavljene člankom 267. UFEU-a, na Sudu je da nacionalnom sudu pruži koristan odgovor koji će mu omogućiti da riješi spor koji se pred njim vodi. U tom smislu Sud mora, ako je to potrebno, preoblikovati pitanja koja su mu postavljena [5].

24. U ovom predmetu pitanje suda koji je uputio zahtjev proizlazi iz činjenice da se NPK-om zahtijeva sudjelovanje optuženika u kaznenom postupku ako je on optužen za teško kazneno djelo, dok se njime ne predviđa mogućnost sudjelovanja u tom postupku putem videokonferencije. Iz odluke kojom se upućuje zahtjev za prethodnu odluku proizlazi da postoje određene situacije u kojima je moguće sudjelovanje preko internetske veze, konkretno tijekom predsudskog postupka i u drugim posebnim postupcima. Međutim, te situacije nisu primjenjive na predmet u glavnom postupku [6].

25. Osobi FP, optuženiku iz glavnog postupka, bilo je omogućeno sudjelovati na raspravi do određenog stadija postupka, dok se primjenjivao Zakon o mjerama tijekom izvanrednog stanja. Nakon prestanka primjene tog zakona i u nedostatku druge zakonske odredbe kojom se predviđa sudjelovanje na ročištu preko internetske veze, osoba FP je zatražila da nastavi sudjelovati u postupku na daljinu i da se pritom smatra da je odsutna. Sud koji je uputio zahtjev nije udovoljio tom zahtjevu zato što je smatrao da činjenica da se osoba FP smatra odsutnom ne odgovara njezinu učinkovitom sudjelovanju u postupku. Sud koji je uputio zahtjev smatrao je da može dopustiti osobi FP da odluči kako ispuniti obvezu sudjelovanja u kaznenom postupku (utvrđenu člankom 269. stavkom 1. NPK-a) i omogućiti joj da sudjeluje preko internetske veze uz uvjet da osigura da optuženik može u potpunosti sudjelovati u postupku. Međutim, taj sud dvoji u pogledu usklađenosti te odluke s člankom 8. stavkom 1. Direktive 2016/343.

26. S obzirom na navedeno, sud koji je uputio zahtjev u bitnome pita treba li članak 8. stavak 1. Direktive 2016/343 tumačiti na način da mu se protivi to da kazneni sud optuženiku, koji je na temelju nacionalnog prava obvezan sudjelovati na raspravi, omogući sudjelovanje u postupku putem videokonferencije, unatoč nepostojanju izričite odredbe nacionalnog prava kojom se omogućuje takav način sudjelovanja.

B. Opća načela koja se odnose na pravo optuženika da sudjeluju na raspravi

27. Člankom 8. stavkom 1. Direktive 2016/343 predviđa se da države članice osiguravaju da osumnjičenici i optuženici imaju pravo sudjelovati na raspravi u kaznenom postupku koji se vodi protiv njih.

[5] Presuda od 30. siječnja 2024., Direktor na Glavna direkcija „Nacionalna policija” pri MVR – Sofija (C-118/22, EU:C:2024:97, t. 31. i navedena sudska praksa)

[6] Iz zahtjeva za prethodnu odluku proizlazi da se NPK-om predviđa mogućnost sudjelovanja preko internetske veze u slučaju dokaza koje pruži optuženik, mjere istražnoga zatvora u predsudskom postupku, sudskog nadzora tog istražnoga zatvora ili postupka koji se odnosi na međunarodnu uzajamnu pravnu pomoć u kaznenim stvarima.

28. Opća načela koja se odnose na ostvarivanje prava sudjelovanja na raspravi utvrđena su u sudskoj praksi Suda koja proizlazi iz sudske prakse Europskog suda za ljudska prava.

29. Sud je konkretnije podsjetio na to da se, u skladu s uvodnom izjavom 47. Direktive 2016/343, tom direktivom podržavaju temeljna prava i načela priznata Poveljom i EKLJP-om, uključujući pravo na pošteno suđenje, pretpostavku nedužnosti i pravâ obrane [7].

30. Kao što to proizlazi iz uvodne izjave 33. te direktive, pravo osumnjičenika ili optuženika da sudjeluju na raspravi temelji se na pravu na pošteno suđenje sadržanom u članku 6. EKLJP-a, koje odgovara, kao što to proizlazi iz objašnjenja koja se odnose na Povelju, drugom i trećem stavku članka 47. te članku 48. Povelje. Stoga Sud mora osigurati da njegovo tumačenje tih potonjih odredbi osigurava razinu zaštite koja ne krši onu zajamčenu člankom 6. EKLJP-a, kako ga tumači Europski sud za ljudska prava [8].

31. Iz sudske prakse Europskog suda za ljudska prava proizlazi da je dolazak optuženika od ključne važnosti u interesu poštenog kaznenog postupka i da je obveza da se optuženiku zajamči pravo da bude prisutan u raspravnoj dvorani, u tom pogledu, jedan od bitnih elemenata članka 6. EKLJP-a [9].

32. Nadalje, prema sudskoj praksi Europskog suda za ljudska prava, iako se člankom 6. stavkom 3. točkom (c) EKLJP-a svakom optuženom za kazneno djelo daje pravo da „se brani sam ili uz branitelja po vlastitom izboru […]”, u njemu se ne navode načini ostvarivanja tog prava. Europski sud za ljudska prava stoga je podsjetio na to da EKLJP „državama ugovornicama ostavlja mogućnost izbora načina na koji će osigurati da [to pravo] bude zajamčeno u njihovim pravosudnim sustavima, pri čemu je zadaća Suda samo utvrditi je li način koji su odabrale u skladu sa zahtjevima poštenog suđenja” [10].

33. U tom je pogledu Europski sud za ljudska prava naglasio da, s obzirom na to da su prava obrane zajamčena, među ostalim, člankom 6. stavkom 3. točkom (c) EKLJP-a, pravo optuženika da sudjeluje na ročištu podrazumijeva pravo te osobe da učinkovito sudjeluje u kaznenom postupku koji se vodi protiv nje [11]. Općenito, to uključuje, među ostalim, i njegovo pravo da bude prisutan, ali i pravo na slušanje i praćenje postupka [12].

34. Iz prethodnih razmatranja proizlazi da je Sud presudio da se optuženikovo pravo sudjelovati na raspravi, utvrđeno člankom 8. stavkom 1. Direktive 2016/343, treba zajamčiti tako da ga se može ostvariti, tijekom sudskog stadija kaznenog postupka, na način koji je u skladu sa zahtjevima poštenog suđenja. Stoga to pravo nije ograničeno na jamstvo same prisutnosti optuženika na ročištima koja se održavaju u okviru postupka koji se protiv njega vodi, nego se njime zahtijeva da on može učinkovito sudjelovati u tom postupku i u tu svrhu ostvarivati prava obrane [13].

7 Presuda od 8. prosinca 2022., HYA i dr. (Nemogućnost ispitivanja svjedokâ optužbe) (C-348/21, EU:C:2022:965, t. 39.)

8 *Ibid*, točka 40.

9 *Ibid*, točka 41. u kojoj se u tom smislu navodi presuda ESLJP-a od 18. listopada 2006., Hermi protiv Italije, CE:ECHR:2006:1018JUD001811402, t. 58.

10 Presuda ESLJP-a od 2. studenoga 2010., Sakhnovskiy protiv Rusije, CE:ECHR:2010:1102JUD002127203, t. 95.

11 Vidjeti u tom smislu presude od 8. prosinca 2022., HYA i dr. (Nemogućnost ispitivanja svjedokâ optužbe) (C-348/21, EU:C:2022:965, t. 42.); presudu ESLJP-a od 5. listopada 2006., Marcello Viola protiv Italije, CE:ECHR:2006:1005JUD004510604, t. 52. i 53.; presudu ESLJP-a od 15. prosinca 2011., Al-Khawaja i Tahery protiv Ujedinjenog Kraljevstva, CE:ECHR:2011:1215JUD002676605, t. 142.

12 Presuda ESLJP-a od 5. listopada 2006., Marcello Viola protiv Italije, CE:ECHR:2006:1005JUD004510604, t. 53.

13 Vidjeti u tom smislu presudu od 8. prosinca 2022., HYA i dr. (Nemogućnost ispitivanja svjedokâ optužbe) (C-348/21, EU:C:2022:965, t. 44.).

C. Upotreba videokonferencije u kaznenim postupcima u skladu sa sudskom praksom Europskog suda za ljudska prava

35. Europski sud za ljudska prava razmatrao je određena pitanja povezana s održavanjem ročišta putem videokonferencije sa stajališta prava na pošteno suđenje u skladu s člankom 6. EKLJP-a. Njegova sudska praksa u tom pogledu pruža određene smjernice [14].

36. Europski sud za ljudska prava nastojao je utvrditi načela pribjegavanja ročištima preko internetske veze u svojoj presudi od načelnog značenja Marcello Viola protiv Italije [15]. Taj se predmet odnosio na navodnu povredu članka 6. EKLJP-a vezano za upotrebu videokonferencija na kaznenim ročištima, kako je to predviđeno talijanskim zakonodavstvom. To je zakonodavstvo doneseno u okviru borbe protiv kaznenih djela mafije. Njime se kaznenom sudu dala mogućnost da naloži sudjelovanje optuženika na ročištu na daljinu ako se primjenjuju određeni restriktivni uvjeti predviđeni zakonom.

37. U toj je presudi Europski sud za ljudska prava najprije podsjetio na temeljna načela koja se odnose na temeljnu važnost prava optuženika da bude prisutan na raspravi i u njoj učinkovito sudjeluje [16].

38. Što se tiče primjene tih načela u tom konkretnom predmetu, Europski sud za ljudska prava zatim je istaknuo da je sudjelovanje u postupku putem videokonferencije izričito predviđeno talijanskim pravom, u kojem su navedeni slučajevi u kojima se videokonferencija može upotrijebiti, tijelo nadležno za određivanje videokonferencije i tehnička rješenja za uspostavu audiovizualne veze. Istaknuo je da je talijanski Ustavni sud smatrao da je to u skladu s (talijanskim) Ustavom i EKLJP-om.

39. Nadalje, Europski sud za ljudska prava naglasio je da, s obzirom na to da upotreba te metode nije zabranjena nacionalnim pravom i povezanim međunarodnim instrumentima, on jest ovlašten prikupljati dokaze svjedokâ ili vještakâ, uz moguće sudjelovanje optuženika. U tom se pogledu pozvao na nekoliko instrumenata međunarodnog prava koji nisu EKLJP [17].

40. S obzirom na navedeno, Europski sud za ljudska prava presudio je da „sudjelovanje optuženika u postupku putem videokonferencije nije samo po sebi protivno [EKLJP-u]”. Međutim, smatrao je da je na tom sudu da zajamči da primjena takve mjere u svakom pojedinačnom slučaju odgovara legitimnom cilju i da su načini uređenja njegova postupanja u skladu sa zahtjevima poštovanja prava na pošteno suđenje, kako je to utvrđeno člankom 6. EKLJP-a [18].

41. Europski sud za ljudska prava smatrao je da se u konkretnom slučaju sudjelovanjem podnositelja zahtjeva na žalbenim ročištima putem videokonferencije nastojalo postići legitimne ciljeve s obzirom na EKLJP, odnosno sprečavanje nereda, sprečavanje zločina, zaštita svjedoka i žrtava kaznenih djela poštovanjem njihova prava na život, slobodu i sigurnost, kao i poštovanje

[14] Vidjeti *Key Theme* (Ključne teme) – *Article 6 (criminal limb), Hearings via video link* (Članak 6. (kazneni limb), Ročišta preko videoveze), Registar Europskog suda za ljudska prava (dostupno na https://ks.echr.coe.int/web/echr-ks/article-6-criminal).

[15] Presuda ESLJP-a od 5. listopada 2006., Marcello Viola protiv Italije, CE:ECHR:2006:1005JUD004510604, t. 65.

[16] *Ibid*, t. 49. do 62. Vidjeti točke 31. do 33. ovog mišljenja.

[17] *Ibid*, t. 66., u kojoj se, među ostalim, spominju Europska konvencija o uzajamnoj pravnoj pomoći u kaznenim stvarima i Konvencija o uzajamnoj pravnoj pomoći u kaznenim stvarima među državama članicama Europske unije od 29. svibnja 2000.

[18] Vidjeti u tom smislu presudu ESLJP-a od 5. listopada 2006., Marcello Viola protiv Italije, CE:ECHR:2006:1005JUD004510604, t. 67. i presudu ESLJP-a od 27. studenoga 2007., Asciutto protiv Italije, CE:ECHR:2007:1127JUD003579502, t. 64.

zahtjeva „razumnog roka" u sudskim postupcima [19]. Nakon što je ispitao poštuju li se u okviru uređenja vođenja postupka prava obrane, zaključio je da nije došlo do povrede prava na pošteno suđenje.

42. U kasnijoj sudskoj praksi koja se odnosi na upotrebu videokonferencije u kaznenim postupcima Europski sud za ljudska prava primijenio je načela iz presude Marcello Viola, uglavnom u pogledu učinkovitosti pravnog zastupanja optuženika koji je prisutan putem videokonferencije [20]. Na primjer, u presudi velikog vijeća u predmetu Sakhnovski protiv Rusije [21] Europski sud za ljudska prava ponovio je da videokonferencija kao oblik sudjelovanja u postupku nije, sama po sebi, nespojiva s pojmom poštenog i javnog suđenja. Međutim, potrebno je zajamčiti da optuženik može pratiti postupak i da ga se može ispitati bez tehničkih prepreka te osigurati učinkovitu i povjerljivu komunikaciju s odvjetnikom [22].

43. Dosadašnja sudska praksa Europskog suda za ljudska prava u pogledu upotrebe videokonferencije uglavnom se odnosi na situacije u kojima je upotreba videokonferencije prilično iznimna i u kojima je optuženik prigovarao primjeni takvog načina sudjelovanja u postupku. Do sada nije bilo predmeta u vezi sa situacijom u kojoj je, suprotno tomu, optuženik prigovarao da nepostojanje pravnog okvira kojim se omogućuje sudjelovanje na daljinu predstavlja povredu prava sudjelovanja na raspravi [23].

44. Zanimljivo je napomenuti da je u predmetu Dijkhuizen protiv Nizozemske podnositelj zahtjeva prigovorio da je njegovo pravo na pošteno suđenje povrijeđeno jer je bio spriječen sudjelovati na raspravi *fizički ili putem videokonferencije* [24]. U tom je predmetu podnositelj zahtjeva bio u istražnom zatvoru u trećoj zemlji koja je sprečavala izručenje inozemnim vlastima osoba koje su u toj trećoj zemlji bile u istražnom zatvoru u svojstvu osumnjičenika za kazneno djelo. Iako se nizozemskim pravom predviđa mogućnost sudjelovanja na raspravi putem videokonferencije, podnositelj zahtjeva opetovano je odbijao taj način sudjelovanja. Zatražio ga je tek u kasnijem stadiju postupka. Kako bi nacionalni sud osigurao sve što je potrebno, u to bi vrijeme bilo potrebno ponovno prekinuti postupak. Nacionalni je sud stoga smatrao da se optuženik odrekao svojega prava na saslušanje putem videokonferencije [25]. Europski sud za ljudska prava utvrdio je da nije došlo do povrede članka 6. s obzirom na posebne okolnosti tog predmeta.

45. Iako, s obzirom na okolnosti predmeta, nije bilo povrede prava na pošteno suđenje, predmet Dijkhuizen protiv Nizozemske i dalje je relevantan primjer. Dokazuje da mogu postojati situacije u kojima optuženik *želi* biti prisutan na raspravi putem videokonferencije. Videokonferencije se

[19] Presuda ESLJP-a od 5. listopada 2006., Marcello Viola protiv Italije, CE:ECHR:2006:1005JUD004510604, t. 72.

[20] Ti se predmeti uglavnom odnose na Rusiju. Vidjeti Kamer, K., *The Right to a Fair Online Hearing* (Pravo na pošteno suđenje preko internetske veze), Human Rights Law Review, sv. 22., 2022., str. 1. do 21., na str. 19.

[21] Presuda ESLJP-a od 2. studenoga 2010., CE:ECHR:2010:1102JUD002127203

[22] *Ibid*., t. 98.

[23] Usto, prema mojim saznanjima, Europski sud za ljudska prava još nije donio konkretnu odluku o općoj upotrebi videokonferencije tijekom pandemije, kao načina osiguravanja kontinuiteta pravosuđa tijekom proglašenog izvanrednog stanja. Postoji slučaj koji je u tijeku, Stephan Kucera protiv. Austrije, zahtjev br. 13810/22, u vezi s odlukom austrijskog suda o održavanju usmenog saslušanja u kaznenom upravnom predmetu putem videokonferencije, na temelju postupovnih pravila čiji je cilj sprečavanje širenja bolesti COVID-19.

[24] Presuda ESLJP-a od 8. lipnja 2021., CE:ECHR:2021:0608JUD006159116

[25] U posebnim okolnostima ovog predmeta, „uzimajući u obzir činjenicu da se predmetni postupak vodio u sklopu značajnog i složenog kaznenog procesa koji je obuhvaćao sedam osumnjičenika koji su svi u to vrijeme boravili u različitim zemljama" te „opetovano i nedvosmisleno odbijanje podnositelja zahtjeva" da na svim ročištima surađuje putem videokonferencije, ESLJP je smatrao da je nizozemski žalbeni sud „imao pravo zanemariti zahtjev odvjetnika podnositelja zahtjeva, izložen u završnom govoru, da ponovno produlji postupak kako bi podnositelj zahtjeva mogao sudjelovati putem videokonferencije" (vidjeti točke 56., 60. i 61. presude Dijkhuizen protiv Nizozemske).

mogu upotrebljavati kao *sredstvo za olakšavanje* ostvarivanja prava na sudjelovanje na raspravi u situacijama u kojima bi bilo nemoguće ili izuzetno teško da optuženik bude fizički prisutan na raspravi.

46. Također smatram važnim napomenuti da je Europska komisija za učinkovitost pravosuđa (CEPEJ) Vijeća Europe objavila *Guidelines on videoconferencing in judicial proceedings* (Smjernice o upotrebi videokonferencije u sudskim postupcima) (u daljnjem tekstu: Smjernice CEPEJ-a)[26]. Smjernicama CEPEJ-a utvrđuje se niz ključnih mjera koje bi države i sudovi trebali primjenjivati kako bi se osiguralo da se upotrebom videokonferencija u sudskim postupcima ne ugrožava pravo na pošteno suđenje utvrđeno člankom 6. EKLJP-a. Smjernice sadržavaju četiri temeljna načela, skup smjernica primjenjivih na sve sudske postupke u kojima se naglašavaju posebnosti kaznenog postupka i niz smjernica o organizacijskim i tehničkim aspektima upotrebe videokonferencije.

47. Načelima utvrđenima Smjernicama CEPEJ-a ističe se važnost očuvanja, u svakom trenutku, prava na pošteno suđenje, načela zakonitosti, pravičnosti postupka i pravâ obrane. Konkretnije, u prvom načelu iz Smjernica CEPEJ-a navodi se da se sva jamstva poštenog suđenja u skladu s EKLJP-om primjenjuju na ročišta na daljinu u svim sudskim postupcima. U skladu s drugim načelom, „države trebaju uspostaviti pravni okvir kojim se pruža jasna osnova na temelju koje sudovi mogu održavati ročišta na daljinu u sudskim postupcima”. Prema trećem načelu, „na sudu je da, unutar primjenjivog pravnog okvira, odluči treba li određeno ročište održati na daljinu kako bi se zajamčila opća pravičnost postupka”. U konačnici, u skladu s četvrtim načelom, „sud bi trebao štititi pravo stranke na učinkovitu pomoć odvjetnika u svim sudskim postupcima, uključujući povjerljivost njihove komunikacije”.

48. Što se konkretno tiče kaznenih postupaka, u Smjernicama CEPEJ-a pojašnjeno je da bi, u okolnostima u kojima „se zakonodavstvom ne zahtijeva slobodan i informirani pristanak optuženika, sudska odluka o njegovu sudjelovanju na ročištu na daljinu trebala služiti legitimnom cilju”. U Smjernicama se također naglašava važnost zaštite učinkovitog sudjelovanja optuženika i pravnog zastupanja.

49. Iz sudske prakse Europskog suda za ljudska prava i Smjernica CEPEJ-a proizlazi da sudjelovanje na daljinu u raspravi može biti u skladu s EKLJP-om pod uvjetom da se primjenjuju sva jamstva poštenog suđenja. Usklađenost sudjelovanja na daljinu s pravom na pošteno suđenje mora se ispitati u odnosu na primjenjivi posebni pravni okvir i na uvjete i načine koji su njime predviđeni, kojima podliježe upotreba videokonferencije.

[26] CEPEJ, *Guidelines on videoconferencing in judicial proceedings* (Smjernice o održavanju videokonferencija u sudskim postupcima), dokument koji je CEPEJ usvojio na svojoj 36. plenarnoj sjednici, lipanj 2021. (dostupno na https://edoc.coe.int/en/efficiency-of-justice/10706-guidelines-on-videoconferencing-in-judicial-proceedings.html).

D. Upotreba videokonferencije u kaznenom postupku u skladu sa zakonodavstvom Unije

50. Upotreba videokonferencije u nacionalnim kaznenim postupcima nije usklađena na razini Unije. Usklađivanje pravila o upotrebi videokonferencije odnosi se samo na prekogranične situacije obuhvaćene posebnim zakonodavstvom Unije [27]. Najnovije zbivanje u tom pogledu jest donošenje Uredbe (EU) 2023/2844 [28].

51. Primjenom te uredbe ne dovode se u pitanje postupovna prava zajamčena Poveljom i pravom Unije, kao što su to direktive o postupovnim pravima, uključujući Direktivu 2016/343, te se osobito ne dovodi u pitanje pravo sudjelovati na raspravi [29]. Osim toga, pravila koja propisuje o upotrebi videokonferencije za saslušanje u postupcima pravosudne suradnje u kaznenim stvarima ne primjenjuju se na saslušanje putem videokonferencije u svrhu izvođenja dokaza ili održavanja suđenja koje bi moglo završiti donošenjem odluke o krivnji ili nedužnosti osumnjičenika ili okrivljenika [30].

52. U mjeri u kojoj se Uredba 2023/2844 ne primjenjuje u glavnom predmetu, nema potrebe za daljnjom argumentacijom u vezi s njezinim odredbama. Dovoljno je primijetiti da se njezinim odredbama priznaje važnost traženja suglasnosti optuženika odnosno osuđenika za upotrebu videokonferencije prilikom saslušanja u postupcima pravosudne suradnje u kaznenim stvarima [31]. Osim toga, upotreba takve tehnologije mora se opravdati posebnim okolnostima predmeta. Tom se uredbom također utvrđuju posebne odredbe o usklađenosti tehnologija za daljinsku komunikaciju s načelima zaštite podataka i visokom razinom kibersigurnosti [32].

E. Omogućuje li se člankom 8. stavkom 1. Direktive 2016/343 sudjelovanje na raspravi putem videokonferencije?

53. Ovaj dio analize bavi se pitanjem mogu li države članice osigurati da se pravo „sudjelovanja” na raspravi utvrđeno člankom 8. stavkom 1. Direktive 2016/343 ostvaruje putem videokonferencije, osobito ako takvu prisutnost izričito zahtijeva optuženik i ako su uvjeti njegova sudjelovanja učinkoviti.

54. U skladu s navedenom sudskom praksom [33], Sud mora osigurati da njegovo tumačenje članka 8. stavka 1. Direktive 2016/343 osigura razinu zaštite kojom se ne krši ona zajamčena člankom 6. EKLJP-a, onako kako to tumači Europski sud za ljudska prava.

[27] Vidjeti članak 24. Direktive 2014/41/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 3. travnja 2014. o Europskom istražnom nalogu u kaznenim stvarima (SL 2014., L 130, str. 1.) i članak 10. Konvencije o uzajamnoj pomoći u kaznenim stvarima među državama članicama Europske unije (SL 2000., C 197, str. 3.) (SL, posebno izdanje na hrvatskom jeziku, poglavlje 19., svezak 14., str. 225. i ispravak SL 2015., L 130. str. 16.) koju je Vijeće sastavilo u skladu s člankom 34. Ugovora o Europskoj uniji.

[28] Uredba (EU) 2023/2844 Europskog parlamenta i Vijeća od 13. prosinca 2023. o digitalizaciji pravosudne suradnje i pristupa pravosuđu u prekograničnim građanskim, trgovačkim i kaznenim stvarima te o izmjeni određenih akata u području pravosudne suradnje (SL L 2023/2844)

[29] Uvodna izjava 55. Uredbe 2023/2844

[30] Uvodna izjava 43. Uredbe 2023/2844

[31] Vidjeti uvodnu izjavu 44. i članak 6. Uredbe 2023/2844. U skladu s člankom 6. stavkom 2. trećim podstavkom navedene uredbe, suglasnost se daje dobrovoljno i nedvosmisleno. Iznimka od zahtjeva za suglasnost postoji ako „[n]e dovodeći u pitanje načelo poštenog suđenja i pravo na pravno sredstvo na temelju nacionalnog postupovnog prava” sudjelovanje uživo na saslušanju „predstavlja ozbiljnu prijetnju javnoj sigurnosti ili javnom zdravlju za koju se pokazalo da je stvarna i trenutačna ili predvidljiva”.

[32] Vidjeti uvodne izjave 21. i 22. Uredbe 2023/2844.

[33] Točka 30. ovog mišljenja

55. Iz teksta članka 8. stavka 1. Direktive 2016/343 jasno proizlazi da države članice moraju osumnjičenicima i optuženicima omogućiti da sudjeluju na raspravi u kaznenom postupku koji se vodi protiv njih [34].

56. Sud je tu odredbu tumačio u presudi H. N. (Suđenje optuženiku udaljenom s državnog područja) u kontekstu pitanja mogu li države članice učiniti obveznom takvu prisutnost. U tom je pogledu Sud presudio da se člankom 8. Direktive 2016/343 samo predviđa i uređuje okvir za pravo osumnjičenikâ i optuženikâ da sudjeluju na raspravi kao i iznimke od tog prava, pri čemu se državama članicama ne nalaže ili ne zabranjuje da uvedu obvezu za sve osumnjičenike ili optuženike da sudjeluju na raspravi u kaznenom postupku koji se vodi protiv njih [35].

57. U istom kontekstu Sud je podsjetio na to da iz članka 1. te direktive proizlazi da je njezina svrha utvrditi zajednička minimalna pravila koja se odnose na određene vidove pretpostavke nedužnosti u kaznenim postupcima i pravo sudjelovati na raspravi u tim postupcima, a ne provesti iscrpno usklađivanje kaznenog postupka [36].

58. U skladu s uvodnom izjavom 10. Direktive 2016/343, njome se utvrđuju samo zajednička minimalna pravila o zaštiti postupovnih prava osumnjičenika i optuženika kako bi se ojačalo međusobno povjerenje država članica u njihove sustave kaznenog pravosuđa te time olakšalo uzajamno priznavanje odluka u kaznenim stvarima [37].

59. Osim toga, valja istaknuti da se ta direktiva, s obzirom na minimalno usklađivanje kojem teži, ne može protumačiti kao cjelovit i sveobuhvatan instrument [38].

60. S obzirom na ograničen doseg usklađivanja provedenog tom direktivom i na činjenicu da se njome ne uređuje pitanje mogu li države članice zahtijevati da osumnjičenik ili optuženik sudjeluje na raspravi, Sud je presudio da pitanje obveznog sudjelovanja proizlazi samo iz nacionalnog prava [39].

61. Analogijom se taj argument može primijeniti na pitanje mogu li države članice osigurati da se pravo sudjelovanja na raspravi može ostvarivati putem videokonferencije na zahtjev optuženika. U toj se odredbi uopće ne spominje takva mogućnost i, *a fortiori*, njome se ne uređuje provedba rasprave u kaznenom postupku putem videokonferencije. Člankom 8. stavkom 1. Direktive 2016/343 priznaje se ključna važnost dolaska optuženika radi osiguravanja poštenog suđenja. Temeljno jamstvo prava na sudjelovanje, kao minimalnoga standarda, obuhvaća pravo na fizičku prisutnost u sudnici. S obzirom na važnost temeljnog jamstva fizičke prisutnosti osumnjičenikâ i

[34] Presuda od 15. rujna 2022., H. N. (Suđenje optuženiku udaljenom s državnog područja) (C-420/20, EU:C:2022:679, t. 32.)

[35] *Ibid*., t. 40.

[36] *Ibid*, točka 41.

[37] Presuda od 19. rujna 2018., Milev (C-310/18 PPU, EU:C:2018:732, t. 46.)

[38] Presuda od 13. veljače 2020., Specializirana prokuratura (Rasprava u odsutnosti okrivljenika) (C-688/18, EU:C:2020:94, t. 30.)

[39] Vidjeti u tom smislu presudu od 13. veljače 2020., Specializirana prokuratura (Rasprava u odsutnosti okrivljenika) (C-688/18, EU:C:2020:94, t. 42.).

optuženikâ, to se pravo ne može nadomjestiti ili zamijeniti virtualnom prisutnošću protiv volje optuženika [40]. Uz navedeno, svako ograničenje prava sudjelovanja na raspravi mora služiti legitimnom cilju i biti u skladu s člankom 52. Povelje.

62. Međutim, kao što sam već istaknula, člankom 8. stavkom 1. Direktive 2016/343 uspostavlja se okvir za pravo osumnjičenikâ i optuženikâ da sudjeluju na raspravi u kaznenom postupku koji se vodi protiv njih. Budući da se njome ne pojašnjavaju načini na koje se to pravo treba ostvarivati, državama članicama ostavlja se određeni manevarski prostor u pogledu izbora sredstava za osiguranje jamstva tog prava u njihovim pravosudnim sustavima, a taj manevarski prostor im omogućuje da predvide dodatna sredstva za osiguravanje sudjelovanja na raspravi. Kao što to proizlazi iz uvodne izjave 48. Direktive 2016/343, države članice mogu proširiti prava predviđena tom direktivom kako bi osigurale višu razinu zaštite [41]. U toj se uvodnoj izjavi također navodi da razina zaštite koju pružaju države članice nikad ne bi smjela pasti ispod razine standarda predviđenih Poveljom ili EKLJP-om, kako ih tumače Sud i Europski sud za ljudska prava.

63. Stoga se člankom 8. stavkom 1. Direktive 2016/343 ne sprečava države članice u omogućivanju ostvarivanja prava sudjelovanja na raspravi putem videokonferencije ili druge tehnologije za komunikaciju na daljinu, na izričit zahtjev optuženika.

64. Međutim, kada države članice omogućuju optuženiku da ostvari pravo sudjelovanja na raspravi na daljinu, pravilima koja one utvrđuju ne smije se ugroziti cilj koji se želi postići Direktivom 2016/343 [42]. U tom pogledu, u uvodnoj izjavi 9. te direktive navodi se da je svrha Direktive *jačanje prava na pošteno suđenje* u kaznenom postupku utvrđivanjem zajedničkih minimalnih pravila koja se odnose na pravo sudjelovati na raspravi. Stoga države članice moraju osigurati da pravo osumnjičenika ili optuženika da sudjeluje na raspravi, utvrđeno člankom 8. stavkom 1. Direktive 2016/343, bude zajamčeno tako da se može ostvarivati na način koji je u skladu sa zahtjevima pravičnog suđenja, u skladu s člankom 47. drugim i trećim stavkom Povelje i njezinim člankom 48. Konkretnije, ta osoba mora moći učinkovito sudjelovati na raspravi i učinkovito ostvarivati prava obrane.

65. Latvijska vlada posebno se pozvala na primjer svojeg nacionalnog zakonodavstva, koje optuženicima daje mogućnost sudjelovanja na raspravi putem videokonferencije, uz njihovu punu i informiranu suglasnost, tako da se zajamči pravo na pošteno suđenje.

66. U okolnostima u kojima je relevantni nacionalni zakonodavni okvir u skladu sa zahtjevima poštenog suđenja, u kojima osumnjičenik ili optuženik zahtijeva primjenu tog načina sudjelovanja i učinkovito sudjeluje na raspravi, ne može se smatrati da se ta osoba odrekla svojeg prava da sudjeluje na raspravi, zajamčenog člankom 8. stavkom 1. Direktive 2016/343.

[40] Vidjeti točku 48. ovog mišljenja. Vidjeti također European Criminal Bar Association (Europska udruga kaznenih odvjetnika), *Statement of Principles on the use of Video-conferencing in Criminal Cases in a Post-Covid 19 World* (Deklaracija o načelima upotrebe videokonferencije u kaznenim predmetima u svijetu nakon pandemije virusa COVID-19), 6. rujna 2020. (dostupno na https:/www.ecba.org/extdocserv/20200906_ECBAStatement_videolink.pdf). Što se tiče važnosti suglasnosti, može se primijetiti da je Conseil constitutionnel (Ustavno vijeće, Francuska) u svojoj nedavnoj odluci br. 2020 -872 QPC od 15. siječnja 2021., M. Krzystof B. (dostupnoj na https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/2021/2020872QPC.htm) proglasio neustavnim Vladin nalog donesen u kontekstu pandemije bolesti COVID-19 kojim se omogućila upotreba videokonferencija bez suglasnosti zainteresirane osobe pred svim kaznenim sudovima uz iznimku kaznenih sudova za teška kaznena djela. Conseil constitutionnel (Ustavno vijeće) naglasio je da je upotreba videokonferencija u velikom broju slučajeva samo mogućnost koja se daje sudu, na koju se ne primjenjuju nikakvi pravni uvjeti. Vidjeti u tom pogledu, informativno, Danet, A., *Visioconférence dans le procès pénal: «jeu du chat et de la souris»*? (Videokonferencija u kaznenom postupku: igra mačke i miša?) *Gazette du Palais*, br. 11, 2021., str. 21. do 24.

[41] U toj se odredbi u bitnome odražava pravilo iz članka 82. stavka 2. UFEU-a prema kojem usvajanje minimalnih pravila o pravima pojedinaca u kaznenom postupku ne sprečava države članice da zadrže ili uvedu višu razinu zaštite pojedinaca.

[42] Vidjeti po analogiji presudu od 1. kolovoza 2022., TL (Neosiguravanje tumača i prijevoda) (C-242/22 PPU, EU:C:2022:611, t. 77.).

67. S obzirom na ograničen doseg usklađivanja Direktive 2016/343 i ograničen doseg pitanja iz glavnog postupka, ne bi bilo primjereno pokušavati dati sveobuhvatne smjernice o zahtjevima poštenog suđenja koje se održava sudjelovanjem na daljinu. Ograničit ću se na sljedeću napomenu. Upotreba videokonferencije u kaznenim postupcima i, šire, digitalizacija suđenja nije sama sebi cilj, već sredstvo za povećanje pravednosti kaznenih postupaka [43] u okviru „antropocentričnog" pristupa pravosuđu [44]. U tom kontekstu, člankom 8. stavkom 1. Direktive 2016/343 državama članicama se omogućuje da predvide mogućnost daljinskog sudjelovanja osumnjičenikâ ili optuženikâ na raspravi, pod uvjetom da zajamče poštovanje prava na pošteno suđenje.

F. Primjena na ovaj predmet

68. U ovom predmetu iz odluke kojim se upućuje zahtjev za prethodnu odluku proizlazi da sud koji je uputio zahtjev dvoji u pogledu mogućnosti da se optuženiku prizna pravo na sudjelovanje u postupku putem videokonferencije *unatoč nepostojanju posebne zakonske odredbe* u bugarskom pravu kojom se omogućuje takvo sudjelovanje u okolnostima u kojima je osoba optužena za teško kazneno djelo [45]. Naime, zakonodavna odredba kojom se omogućavao takav način sudjelovanja tijekom izvanrednog stanja zbog pandemije bolesti COVID-19 prestala se primjenjivati u trenutku održavanja ročišta u glavnom postupku.

69. Stoga se dvojbe suda koji je uputio zahtjev usredotočuju na usklađenost odluke toga suda radi omogućavanja sudjelovanja u postupku putem videokonferencije s člankom 8. stavkom 1. Direktive 2016/343 bez obzira na nepostojanje posebnog pravnog temelja.

70. Odgovor na te sumnje proizlazi iz analize sadržane u prethodnom odjeljku. U mjeri u kojoj se člankom 8. stavkom 1. Direktive 2016/343 ne uređuje upotreba videokonferencije u kaznenom postupku, ne protivi joj se nacionalno zakonodavstvo poput bugarskog prava, kojim se predviđa obvezna fizička prisutnost u slučaju kaznenih djela koja se smatraju teškima i kojim se ne

[43] Vidjeti točku 47. ovog mišljenja.

[44] Vidjeti točku 5. Zaključaka Vijeća „Pristup pravosuđu – iskorištavanje mogućnosti digitalizacije", (SL 2020., C 342I, str. 1.), kojom se potvrđuje da bi „[d]igitalni razvoj pravosudnog sektora trebao biti antropocentričan te da se mora stalno voditi temeljnim načelima pravosudnih sustava i s njima biti usklađen, a to su neovisnost i nepristranost sudova, jamstvo djelotvorne pravne zaštite i pravo na pošteno i javno saslušanje u razumnom roku". U svojoj akademskoj ulozi također sam branila stajalište prema kojem digitalizacija nije sama sebi cilj, nego je dio „antropocentričnog" pristupa pravosuđu kojim se nastoji promicati temeljno pravo na djelotvornu sudsku zaštitu. Primjer toga mogla bi biti situacija optuženika koji zbog svojeg zdravstvenog stanja ili svoje dobi ne može biti fizički prisutan u sudnici: Medina, L., *People-centred Justice and the European Court of Justice* (Antropocentrično pravosuđe i Sud Europske unije), Lex & Forum, sv. 1,, 2023., str. 5. do 10., na str. 7. Vidjeti također Peristeridou, C. i de Vocht, D., *I'm Not a Cat*! *Remote Criminal Justice and a Human-Centred Approach to the Legitimacy of the Trial* (Nisam mačka! Pristup kaznenom pravosuđu na daljinu i antropocerntrični pristup legitimnosti rasprave), Maastricht journal of European and comparative law, sv. 30., 2023., str. 97. do 106.

[45] Vidjeti točku 25. ovog mišljenja.

predviđa sudjelovanje putem interneta kao opće postupovno pravilo. U trenutačnoj fazi razvoja prava Unije, na državama članicama je da odluče hoće li i u kojim će slučajevima predvidjeti mogućnost sudjelovanja na daljinu u kaznenim postupcima [46].

71. *A fortiori*, člankom 8. stavkom 1. Direktive 2016/343 ne utvrđuje se pravo optuženikâ ili osumnjičenikâ da odaberu između fizičkog sudjelovanja i sudjelovanja putem videokonferencije.

72. Usto, iz informacija kojima Sud raspolaže ne proizlazi da je osobi FP bila uskraćena stvarna mogućnost ostvarivanja prava na sudjelovanje na raspravi zbog nepostojanja tehničkih sredstava koja omogućuju sudjelovanje na daljinu [47].

73. Kao što je to Komisija u bitnome istaknula, budući da na razini Unije ne postoji usklađenost, ne može se smatrati da se člankom 8. stavkom 1. Direktive 2016/343 uređuje situacija iz glavnog postupka u kojoj kazneni sud odlučuje odobriti upotrebu videokonferencije unatoč nepostojanju nacionalnog zakonodavstva kojim se omogućava takav način sudjelovanja. Činjenica da sud koji je uputio zahtjev poduzima sve potrebne mjere kako bi se videokonferencija odvijala uz poštovanje prava na pošteno suđenje ne mijenja navedeni zaključak jer ne postoji usklađenost na razini Unije ni posebna pravna osnova. Stoga zakonitost relevantne odluke koju je donio sud koji je uputio zahtjev treba ispitati s obzirom na nacionalno pravo.

74. Iz navedenih razmatranja proizlazi da članak 8. stavak 1. Direktive 2016/343 treba tumačiti na način da se njime ne uređuje upotreba videokonferencije u okviru kaznenog postupka te da o tome odlučuju države članice. Konkretnije, tom se odredbom ne uređuje situacija u kojoj kazneni sud optuženiku, koji je na temelju nacionalnog prava obvezan sudjelovati na raspravi, daje mogućnost sudjelovanja u postupku putem videokonferencije, unatoč nepostojanju izričite odredbe u nacionalnom pravu kojom se omogućuje takav način sudjelovanja.

V. Zaključak

75. S obzirom na prethodna razmatranja, predlažem Sudu da na prethodno pitanje koje je uputio Sofijski gradski sad (Gradski sud u Sofiji, Bugarska) odgovori na sljedeći način:

Članak 8. stavak 1. Direktive (EU) 2016/343 Europskog parlamenta i Vijeća od 9. ožujka 2016. o jačanju određenih vidova pretpostavke nedužnosti i prava sudjelovati na raspravi u kaznenom postupku

[46] U tom pogledu postoje razni pristupi koji odražavaju razlike u pravnim tradicijama i sustavima država članica. Vidjeti, okvirno, dokument Ureda OESS-a za demokratske institucije i ljudska prava *The Functioning of Courts in the Covid-19 Pandémie: A Primer* (Rad sudova tijekom pandemije bolesti COVID-19: osnovne upute), *op. cit.* u bilješki 2; Carrera, S., Mitsilegas V. i Stefan, M., *Criminal Justice, Fundamental Rights and the Rule of Law in the Digital Age, Report of CEPS and QMUL Task Force* (Kazneno pravosuđe, temeljna prava i vladavina prava u digitalno doba, Izvješće Radne skupine CEPS-a i QMUL-a), CEPS, Queen Mary University of London, Brussels, svibanj 2021., str. 36. do 45. U akademskoj se literaturi raspravlja i o riziku „dehumanizacije" pravosuđa ili riziku „desolemnizacije pravosudnog procesa", vidjeti Kamber, K., *The Right to a Fair Online Hearing* (Pravo na pošteno ročište preko interneta)", Human Rights Law Review, sv. 22., 2022., str. 1. do 21.; Leborne, J., *La vidéojustice: la justice pénale à l'ère de la vidéo* (Videopravosuđe: kazneno pravosuđe u doba videokomunikacije), Cahiers Droit, Sciences & Technologies, 2021., str. 93. do 109.; Funck, J. F., *La vidéoconférence en matière pénale: approche critique, pratique et prospective* (Videokonferencija u kaznenom pravu: kritički pristup, praksa i perspektive), Journal des Tribunaux, 2021., str. 257. do 264., na str. 264., u kojem se promišlja budućnost kaznenog pravosuđa nakon pandemije i ističe: *„dans un monde d'après, qu'il nous appartient de rendre meilleur, veillons à l'humanité de la justice* (u svijetu nakon [pandemije], koji moramo učiniti boljim, trebamo osigurati humanost pravosuđa).

[47] FP nije tvrdio, primjerice, da je u Ujedinjenoj Kraljevini bio u istražnom zatvoru i da mu nije bilo dopušteno otputovati u Bugarsku ili da je bio spriječen da otputuje u Bugarsku zbog svojeg zdravstvenog stanja ili dobi.

treba tumačiti na način da se njime ne uređuje upotreba videokonferencije u kaznenom postupku te da o tome odlučuju države članice. Konkretnije, tom se odredbom ne uređuje situacija u kojoj kazneni sud optuženiku, koji je na temelju nacionalnog prava obvezan sudjelovati na raspravi, daje mogućnost sudjelovanja u postupku putem videokonferencije, unatoč nepostojanju izričite odredbe u nacionalnom pravu kojom se omogućuje takav način sudjelovanja.